IORGU IORDAN: DIRECȚII DE CERCETARE ÎN LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ

STELIAN DUMISTRĂCEL*

1. Ieşeanul Iorgu Iordan

1.1. Pentru revendicarea lui Iorgu Iordan ca expresie generală a spiritului ieşean în cercetarea limbii am ţinut seama, mai întâi, de calitatea sa de elev şi urmaş al întemeietorului Şcolii lingvistice de la Iaşi, Alexandru Philippide: student şi doctorand al acestuia, profesor la catedra ilustrată de Philippide la facultatea de profil a Universității (pe atunci) Mihăilene, unde, ca şi predecesorul său, a fost şi decan, dar, mai ales, mărturisitor al influenței benefice pe care maestrul a avut-o asupra sa şi al recunoştinței față de acesta. Iată o declarație semnificativă: fără Alexandru Philippide, „n-aş fi însemnat nimic în mişcarea lingvistică şi filologică a țării noastre" scrie Iordan, undeva, în *Memorii*. Dar, într-un interviu-maraton cu Eugeniu Coşeriu, publicat de N. Saramandu, magistrul de la Tübingen remarca, la Iorgu Iordan, o componentă „idealistă, spitzeriană" (pusă pe seama faptului că Iordan fusese, la Marburg, elev al lui Leo Spitzer; cf. Coşeriu 1996: 105), ceea ce l-ar deosebi, în fond, de Şcoala Philippide. Evident că, nu doar din acest punct de vedere, Iordan depăşeşte, cu mult, viziunea şi preocupările neogramaticilor. Dar, dincolo de opera sa de început, savantul ieşean se dovedeşte, sui-generis, un elev al lui Philippide. Nu ne referim doar la teza sa de doctorat, de factură „pozitivistă", *Diftongarea lui **e** şi **o** accentuați în pozițiile **ă, e*** (Iaşi, 1920), la faptul că, la fel ca şi Philippide, avea să publice o *Gramatică a limbii române* (Bucureşti, 1937) sau la activitatea ambilor, în condiții diferite, ca lexicografi, ci constatăm că în însăşi *Stilistica limbii române*, ca şi în *Limba română actuală*…, poate fi regăsit spiritul a numeroase puncte de vedere şi interpretări pornind de la *Principiile de istoria limbii*, operă publicată în 1894 de Alexandru Philippide. Desigur, am putea adăuga numeroase trăsături de caracter, printre care spiritul civic şi critic, ilustrat de Philippide în articolele sale din „Convorbiri literare" (cum este celebra scriere

* Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide" al Academiei Române, Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2, România.

ALIL, t. LV, 2016, Bucureşti, p. 33–50

BDD-A26935 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:25 UTC)

polemică *Un specialist român la Lipsca*, 1910) şi de Iordan în numeroase periodice ieşene, între 1928 şi 1940, mai ales în ceea ce priveşte viaţa universitară (cf. vol. *Articole politice*, Bucureşti, 1979).

1.2. Considerarea viitorului academician Iorgu Iordan ca ieşean deschizător de drumuri în cercetarea a numeroase domenii lingvistice se întemeiază, apoi, pe faptul că, în perioada activităţii ca profesor la Universitatea din Iaşi, o etapă importantă de creativitate ştiinţifică (1926–1946), a elaborat şi publicat studiile monografice care au dus la afirmarea prestigiului său naţional şi internaţional de savant, pe care le relaţionăm, conform motivaţiei scrierii acestui articol, cu apartenenţa sa la Academia Română. Astfel, în anul 1934, Iordan, la propunerea lui Sextil Puşcariu, fusese ales membru corespondent al Academiei Române şi, la acea dată, publicase deja *Rumänische Toponomastik* (Bonn & Leipzig; I, 1924; II–III, 1926) şi *Introducere în studiul limbilor romanice. Evoluţia şi starea actuală a lingvisticii romanice* (Iaşi, 1932). Pe lângă acestea, trebuie să adăugăm tipărirea altor studii cu profil monografic, cum sunt *Lateinisches* ***cị*** *und* ***ţị*** *im Süditalienischen* (în „Zeitschrift für romanische Philologie", 1922), *Dialectele italiene de sud şi limba română* („Arhiva", Iaşi, 1923–1928) sau *Der heutige Stand der romanischen Sprachwissenschaft* (Heidelberg, 1924) etc.

Pentru perioada de până în 1946, când a fost ales membru titular al Academiei, în portofoliul său ştiinţific pot fi adăugate, în ceea ce priveşte prestigiul, o primă ediţie într-o limbă străină, adnotată şi completată, a *Introducerii în studiul limbilor romanice*, datorată lui John Orr (*An Introduction to Romance linguistics, its schools and scholars*, Londra, 1937), dar, mai ales, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"* (Iaşi, 1943) şi *Stilistica limbii române* (Bucureşti, 1944). În sfârşit, în ordinea de idei la care ne-am referit, şi dincolo de perioada ieşeană, activitatea ştiinţifică a lui Iorgu Iordan, în calitate de membru al Academiei, a continuat prin publicarea, în 1947, a celei de a doua ediţii a *Limbii române actuale*…, ca să nu mai invocăm reeditările, mult completate, ale unor lucrări anterioare: *Lingvistica romanică. Evoluţie, curente, metode* (1962), *Toponimia românească* (1963), *Stilistica limbii române. Ediţie definitivă* (1975).

În ceea ce priveşte originalitatea şi valoarea operei sale, semnificativ este faptul că ediţia Orr a *Introducerii*, revizuită şi completată de Rebecca Posner (Oxford, 1970), este în circulaţie şi astăzi în lumea cercetării. Fiind tradusă şi în alte limbi, *Introducerea*, ca şi varianta dezvoltată, *Lingvistica romanică*…, reprezintă unica scriere lingvistică românească ce s-a bucurat de ediţii (aduse la zi) în limbile germană, spaniolă, rusă, portugheză şi italiană. Putem nota însă şi alte importante contribuţii, cele filologice, ale lui Iorgu Iordan: editarea operei lui Ion Creangă (1970) şi a cronicii lui Ion Neculce (1975; o primă ediţie a apărut în 1955).

BDD-A26935 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:25 UTC)

Dezvoltând această rememorare, am urmărit şi dezmințirea aserțiunii, tendențioase, că alegerea sa ca membru al Academiei Române ar fi reprezentat o… recompensă a regimului comunist pentru statutul de membru în comisia de „epurare", în 1945, a cadrelor didactice de la Universitatea ieşeană (cf. Bozgan 1998: 309–335), simplă acuzație asupra căreia nu credem necesar să insistăm în amănunte. În schimb, am oferit repere cronologice şi, selectiv, titluri de opere, care dovedesc faptul că prezența lui Iorgu Iordan la Academie era de dată mai veche şi se întemeiase pe cu totul alte criterii.

Asupra altor aspecte privind „ieşenismul" lui Iorgu Iordan ne vom opri la sfârşit.

1.3. Pentru a prezenta aspecte reflectând profilul savantului Iorgu Iordan din perspectiva abordată, în afară de principala sa operă lingvistică, la care ne vom referi, selectiv, în cele ce urmează, amintim şi publicarea unei culegeri din cele mai importante articole de specialitate, în vol. *Scrieri alese* (Bucureşti, 1968), ca şi a unei biografii a fostului său profesor şi îndrumător, *Alexandru I. Philippide* (Bucureşti, 1969). Se adaugă, apoi, selecția unui mare număr de texte din publicistica sa, în volumul amintit, *Articole politice*. Liste ale lucrărilor savantului au fost publicate în vol. *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani* (Bucureşti, 1958), cu aduceri la zi în cea publicată în volumul *Scrieri alese*, apoi în broşura *Titluri şi lucrări, 1911–1973* (Bucureşti, 1974), dar şi în alte volume omagiale. În ceea ce priveşte biografia, cu largi referiri la activitatea şi la relațiile sale cu lingvişti, scriitori, oameni de cultură şi politici, cu foşti colegi şi foşti studenți, dispunem, în primul rând, de cele trei volume de *Memorii* (Bucureşti, 1977–1979) şi de interviul-maraton publicat de Valeriu Mangu, *De vorbă cu Iorgu Iordan* (Bucureşti, 1982), la care se adaugă volumul publicat de Ilie Rad, *Întâlnirile mele cu Iorgu Iordan. Scrisori şi interviuri* (Cluj-Napoca, 2011). Paralel, există evocări ale discipolilor săi, deveniți colaboratori, printre care Marius Sala (vezi, de exemplu, portretul cu titlul *Iorgu Iordan*, şi o evocare, în care îl asociază cu Al. Rosetti, sub titlul *Cei doi stâlpi ai înțelepciunii*, discurs de recepție la Academia Română, ambele publicate în vol. *Portrete* (Suceava, 2007), sau Alexandru Niculescu (*Peregrinări universitare europene*, Bucureşti, 2010) ş.a.

2. Perspective şi limite

2.0. Încercarea de a trata o temă cum este cea anunțată, chiar în limite la care ne vom referi în continuare, ar putea fi considerată cel puțin hazardată, înseşi datele personale ale propunătorului fiind un impediment, mai ales că obiectul expunerii îl constituie, în primul rând, prezentarea unui romanist de anvergură internațională; oricum, această prezentare nici nu putea să aibă în vedere „recunoaşterea" a ceea ce înseamnă valoarea operei savantului. Dacă ambiționăm o contribuție oarecum personală în această privință, aceasta ar putea fi doar înfățişarea viziunii Iorgu

BDD-A26935 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:25 UTC)

Iordan privind geografia lingvistică, cu interes sporit pentru atlasele lingvistice, în general, dar şi pentru graiurile populare româneşti. În altă ordine de idei, pentru limitele demersului nostru, putem invoca însuşi formatul editorial preconizat al volumului de față din „Anuar de lingvistică şi istorie literară”. Însă, de vreme ce nu am rezistat ispitei, vom căuta o compensație, prin evocarea câtorva aspecte ale contactelor personale cu Iorgu Iordan.

2.1. Făcând abstracție de propria-i dotare şi putere de muncă, amândouă deosebite, lingvistul Iorgu Iordan poate fi apreciat, într-un fel, precum în alte cazuri din cele de excepție, şi ca un exponent al învățământului din România modernă şi al apartenenței acesteia la familia statelor civilizate europene. Pregătirea din liceele şi din facultățile de profil din România din acea vreme, inclusiv în ceea ce priveşte cunoaşterea limbilor străine de circulație în ştiință, la care se adăugau posibilitățile de studiu la universități din Europa, le asigura cercetătorilor români deschiderea spre dialogul deschis şi, în unele cazuri, de la egal la egal, cu ştiința contemporană şi afirmarea la acest nivel. În cazul de față, remarcăm, de exemplu, faptul că una dintre operele importante ale lui Iorgu Iordan are ca punct de plecare un studiu tipărit în străinătate: *Introducerea în studiul limbilor romanice…* a fost precedată de articolul, de asemenea amintit, *Der heutige Stand der romanischen Sprachwissenschaft*, ce a apărut într-un volum omagial dedicat lingvistului Wilhelm Streitberg (indoeuropenist), pretențios tematic, intitulat *Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft* (Heidelberg, 1924). Mai poate fi amintit măcar un exemplu: paralel cu publicarea celor trei părți din studiul monografic *Rumänische Toponomastik*, Iordan tipăreşte, într-o prestigioasă revistă de specialitate din Germania, articolul *Die rumänische Ortsnamenforschung* („Zeitschrift für Ortsnamenforschung”; München–Berlin, 1925). În legătură cu astfel de apariții, trebuie să se țină seama, apoi, şi de recenziile, cel puțin favorabile, numeroase, consacrate operelor sale, ca şi de discuțiile pe marginea temelor abordate, din publicații de specialitate din străinătate, dar şi de participarea autorului la congrese de lingvistică şi de romanistică din diferite centre universitare din Europa; pot fi invocate, de asemenea, călătoriile sale de studii în Germania, Italia şi Franța, toate reali stimuli pentru continuarea demersurilor respective.

2.2. Un alt efect al deschiderii şi al dialogului la care ne-am referit îl reprezintă posibilitatea de a reflecta, cu material lingvistic românesc, curente, manifestate în opere înnoitoare, din lingvistica europeană. În cazul lui Iorgu Iordan, putem cita orientarea, după contribuții personale susținute, către lucrări de sinteză privitoare la studiul stărilor de limbă de actualitate (în sens larg). Aşa, de exemplu, după cum declară însuşi autorul, cu probitatea-i caracteristică, atunci când îşi prezintă obiectul investigației şi metodologia, pentru *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor”* un model, ca proiecție şi metodă, a fost Henri Frei, cu *La grammaire des fautes* (1929), care i-a

BDD-A26935 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:25 UTC)

„sugerat, între altele, subtitlul cărții" (Iordan 1943: 13). Şi mai concludentă este alegerea de către Iordan, ca obiect de studiu, în *Stilistica limbii române*, a „stilisticii lingvistice", a „stilisticii vorbirii", în acord cu viziunea Charles Bally (*Traité de stylistique française*, 1909), nu fără a lua în considerare teoriile lui Karl Vossler, ca şi pe cele ale lui Leo Spitzer (cf. Iordan 1975: 19–20, 23–24). De altfel, biografia lui Iorgu Iordan avea să fie favorabil marcată de acest tip de implicare în viața științifică europeană şi internațională, presupunând, aşa cum arătam, şi numeroase prezențe în publicații din străinătate. Din această perspectivă se explică şi decernarea, de către mai multe universități din Europa, a titlului de Doctor Honoris Causa, în afară de recunoaşterea importanței operelor şi a valorii marelui specialist prin statutul de membru fondator al unor societăți internaționale de lingvistică, respectiv de alegerea sa ca membru al unor academii de științe din Europa şi din America de Sud. Pentru toate acestea, romanistica este calificarea supremă, dată fiind şi reeditarea, în diferite limbi străine, a *Lingvisticii romanice*, ca şi terenul unor preocupări constante, prin coordonarea alcătuirii, la institutul de profil din Bucureşti al Academiei Române, a *Crestomației romanice* (trei volume, 1962–1974), prin publicarea unui curs de *Istoria limbii literare spaniole* (1963) şi prin altele.

2.3. Cu titlu de curiozitate, menționăm faptul că statutul înfățişat, probabil unic în biografia unui savant român, este unul pe care Iorgu Iordan şi-l asumă generic, ca pe o recompensă științifică şi social-culturală, primită de o persoană de origine modestă, care s-a ridicat prin propriile puteri şi a câştigat confruntarea cu lumea în care a pătruns. De aici, poate, interesul pentru limba actuală, ca expresie lingvistică a procesului devenirii personale (pornind de la realități ale variației diatopice, spre cercetarea acceptării „devierilor" în limba scrierilor epocii, în raport cu norma limbii literare şi, în egală măsură, spre explicarea valorilor stilistice ale vorbirii etc.). Atributele invocate anterior transpar, indirect, printr-o comparație cu statutul, considerat deficitar, din punctul de vedere în discuție, al lui G. Călinescu, la care Iorgu Iordan s-a referit în câteva rânduri. Astfel, vorbind despre valoarea deosebită a acestuia şi de prețuirea „fanaticilor" (care îl numeau chiar „divinul"), lingvistul observa că, în străinătate, opera lui Călinescu nu era cunoscută. De unde reproşul: „Cum de nu s-a gândit niciodată să colaboreze la reviste din străinătate, să-şi traducă o parte din operă, fie şi numai în limba italiană, pe care o cunoştea foarte bine?! A rămas pentru mine un mister" (Mangu 1962: 50; totuşi, în 1925, G. Călinescu a publicat, în „Diplomatarium italicum", studiul *Alcuni missionari catolici italiani nella Moldovia nei secoli XVII e XVIII* şi, apoi, reprezentând Academia Română, a susținut conferințe la importante manifestări științifice din Italia). Pe Iordan îl nemulțumea faptul că „Peste graniță, nu-l cunoaşte nimeni pe Călinescu. Absolut nimeni!... Şi este foarte nedrept" (*ibidem*: 49). De fapt, dincolo de propria-şi evaluare (prin comparație) şi de identificarea uneia dintre căile reuşitei personale, mirarea şi regretul lui Iordan sunt reale; acesta ținea la aprecieri

BDD-A26935 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:25 UTC)

venind din partea lui Călinescu (pe care îl socotea „genial”, punându-l alături de Hasdeu şi Iorga), chiar dacă, uneori, prețuirea a fost exprimată în termeni mai puțin proprii, cum sunt cei prin care îi recunoştea meritele uneia din operele sale: „În rândul criticilor trebuie prenumerat eminentul lingvist Iorgu Iordan care în savante studii de gramatică fonologică şi stilistică face un examen vast al limbii scriitorilor români, îndreptățind ştiințific libertățile pe care creatorul şi le ia față de vorbirea canonică (*Limba română actuală, o gramatică a «greşelilor»*)” (în Călinescu 1943: 422). Nu ştim în ce măsură se va fi putut recunoaşte lingvistul Iordan ca specialist în „gramatică fonologică” şi chiar ca analist al limbii scriitorilor români, dar asta nu l-a împiedicat să preia citatul de mai sus pe coperta a patra a volumului II din *Memorii* (în ordinea de idei la care ne-am referit, cf. şi dedicarea cărții sale *Şun sau calea neturburată. Mit mongol*, pe care G. Călinescu a publicat-o în 1943, „Lui Iorgu Iordan, pentru marele său caracter”).

3. Principalele zone ale preocupărilor

3.0. Vorbind despre lingvistul Iorgu Iordan din perspectiva direcțiilor de cercetare în lingvistica românească conturate în etapa ieşeană, putem distinge, pentru activitatea de bază a acestuia, cel puțin trei zone de preocupări.

[A] În primul rând, ca autor al unor opere având caracter de sinteză, de orientare generală într-o anumită disciplină, pe plan european sau pe teren românesc; acestea sunt, aşadar, *Introducere în studiul limbilor romanice*… şi *Rumänische Toponomastik*. Lucrările respective, ce reflectă etapa de formare a lui Iordan ca lingvist, au caracteristica de a fi precedate, aşa cum precizam, de articole tipărite în străinătate în epoca debutului, pe care, apoi, le-a dezvoltat la dimensiuni monografice, cu „destin” diferit; dacă prima va deveni o lucrare de referință pe plan mondial, cea de a doua rămâne de interes, chiar disputat, în zona lingvisticii româneşti. Aceste preocupări, ca tip de abordare, nu au fost, ulterior, dezvoltate sau continuate direct de specialişti, străini sau români.

[B] În al doilea rând, ca autor al unor opere a căror viziune, conturată prin linii de forță din *Introducerea în lingvistica romanică*, l-au impus în exegeza românească; ne referim la primele ediții din *Limba română actuală*… şi *Stilistica limbii române*. Importantă este, în aceste cazuri, optica analizei, întrucât, ca obiect al studiului, nu ne confruntăm cu noutăți propriu-zise, materialul faptic cunoscând la noi, înainte şi după Iordan, aplicații şi particularizări diverse, dar, de regulă, nu au mai fost ambiționate tablouri de tip monografic.

[C] În al treilea rând, ca autor de opere în care sunt făcute prezentări, de ansamblu, ale unor probleme de studiu asupra limbii române, de tip „clasic” (cursul universitar *Limba română contemporană*, 1954), respectiv de „tatonare” a unui inventar lingvistic (*Dicționar al numelor de familie româneşti*, 1983).

BDD-A26935 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:25 UTC)

În cele ce urmează, vom face scurte prezentări generale ale operelor aparținând fiecăreia din categoriile enumerate, în ordine inversă față de clasificarea diacronică respectivă, interesul nostru îndreptându-se asupra domeniului romanisticii, ale cărui baze au fost puse în prima etapă, încercând să dezvoltăm, așa cum anunțam, probleme legate de geografia lingvistică.

3.1. În ceea ce privește secțiunea [C], pentru domeniul limbii române contemporane, ca preocupare din epoca ieșeană a lui Iorgu Iordan poate fi citată doar publicarea, în 1937, a unei *Gramatici a limbii române*, dar, pentru cursul universitar intitulat *Limba română contemporană*, terenul îi era autorului mai mult sau mai puțin apropiat, prin problematica altor lucrări ale sale (de care ne vom ocupa în continuare), reflectată de aspectele tratate în lucrarea respectivă: „lexicul (vocabularul)", „fonetica şi ortoepia", „grafia şi ortografia" şi firește, „gramatica" limbii române (pentru care autorul prezintă şi un „excurs", *Scurt istoric al principalelor lucrări de gramatică românească*). În tratarea celor mai multe din aceste domenii Iordan nu numai că aplică viziunea de abordare din *Limba română actuală*, dar face şi trimiteri directe la opera respectivă. Aceste trăsături sunt vizibile mai ales în cea de a doua ediție a cursului (1956), dar, la reluarea temei, şi în colaborări: *Structura morfologică a limbii române contemporane* (1967, împreună cu Valeria Guțu Romalo şi Alexandru Niculescu), respectiv *Limba română contemporană* (1978, împreună cu Vladimir Robu).

Tot din această secțiune, pentru *Dicționarul numelor de familie româneşti*, antecedentele sunt, nu numai aparent, şi mai puțin semnificative. În scurta *Prefață* la acest dicționar, Iorgu Iordan mărturiseşte că preocupările sale „cu privire la numele de persoane românești datează de aproape şapte decenii", fiind paralele celor consacrate toponimiei, dar finalizarea lucrării s-a resimțit de lipsa unor surse cuprinzătoare, suplinite prin alcătuirea unei baze de date proprii (Iordan 1983: 5). Atrage atenția enumerarea surselor de informare: liste furnizate de elevi de la liceele la care autorul a funcționat ca profesor, inventare de nume ale celor născuți, căsătoriți şi morți de la primării săteşti (acestea în special din Moldova), liste de „pierderi" (morți, răniți, dispăruți) publicate de ziare în timpul primului război mondial, cărți de abonați la servicii telefonice etc. (*ibidem*: 6). Enumerarea este semnificativă pentru tenacitatea, dar şi pentru spiritul întreprinzător, inovator, al cercetătorului, caracterizând parcursul unui demers susținut. În pofida rezervelor sau a criticilor exprimate cu privire la realizarea dicționarului (obiecții de tot felul, dar mai ales referitoare la ceea ce se consideră a fi exagerarea explicațiilor numelor românești prin trimiteri la modele din alte limbi), opera lui Iorgu Iordan, departe de a fi completă ca inventar şi infailibilă ca soluții, îndreptățeşte speranțele autorului asupra contribuției personale, formulate, cu măsură, la publicare: „cred că lucrarea… are o anumită importanță, în primul rând, prin bogăția numelor înregistrate şi prin explicarea etimologică a marii lor majorități" (*ibidem*: 17).

BDD-A26935 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:25 UTC)

3.2. În a doua categorie de lucrări [B], ne-am referit deja la volumul *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor”*, cu observația că abateri, în vorbire, de la normele canonice („greşelile”), în diverse cazuri particulare, fuseseră anterior semnalate şi analizate sporadic (cu statutul de preocupări de „cultivare a limbii”) nu doar de alți autori, ci şi de Iorgu Iordan, de exemplu, în articole cum sunt cele intitulate *Cum ştiu românii româneşte* (1916) sau *Cronica filologică* (începând din 1923).

3.2.1. Dar, în lucrarea respectivă, ne confruntăm cu o reală viziune de cercetare de ansamblu, având ca obiect limbajul. Autorul, printr-o lingvistică „statică” (aşadar deosebită de cea strict „evolutivă”, a „neogramaticilor”, dacă nu chiar opusă acesteia), recunoaşte deschis că se plasează într-o perspectivă care „îi va nemulțumi, probabil, pe puriști şi pe gramaticii rigizi, dar care se impune omului de ştiință”. Saussurian, Iorgu Iordan este preocupat de modul în care sincronia se manifestă în variația diastratică şi diafazică, prin manifestări lingvistice care nu se conformează normelor fonetice, morfologice ori sintactice ale limbii literare de la un moment dat şi, în parte, chiar cunoştințelor noastre privind semantica utilizării cuvintelor la acelaşi nivel, aşadar care se opune „uzului lingvistic consacrat”. Precizându-şi optica de analiză din această lucrare, autorul le aduce aminte specialiştilor un adevăr curajos exprimat de Heinrich Morf („marele lingvist şi istoric literar”): „Întregul edificiu lingvistic se compune din foste greşeli de limbă” şi insistă: „Ştiu că o asemenea afirmație este menită să scandalizeze pe sclavii regulilor gramaticale, absolute şi imuabile, cum şi le închipuie oamenii lipsiți de înțelegerea ştiințifică a limbajului uman, dar asta nu-i scade valoarea, ci, mai degrabă, dimpotrivă” (Iordan 1943: 12–14). Pentru abordări independente de „modelul” discutat, respectiv în ceea ce priveşte descendența, putem cita tratarea, de ansamblu, a problemei, de către Al. Graur, în *Tendințe actuale ale limbii române* (1968), în cuprinsul secțiunilor privitoare la perioada contemporană, în domeniul foneticii-fonologiei, morfologiei, formării cuvintelor, vocabularului şi al sintaxei. Domeniul, în general, a fost frecventat, susținut, mai ales sub semnul coercitiv al raportării la abaterea de la normă, de la Valeria Guțu-Romalo, *Corectitudine şi greşeală. Limba română azi* (1972), la Mioara Avram, *Probleme ale exprimării corecte* (1987), „cultivarea limbii” reprezentând preocuparea a numeroşi lingviști, dar astăzi, în mass-media, şi a unor amatori, mai mult sau mai puțin competenți, care nu țin seama nici de registre ale comunicării, nici, referitor la vocabular, de existența tehnolectelor, aşadar neglijând sau ignorând conceptul de aparent simplă „greşeală”.

3.2.2. Originalitatea viziunii Iordan, dacă avem în vedere operele din această categorie, delimitată anterior [B], este pregnantă în special în *Stilistica limbii române*, al cărei obiect de studiu, „stilistica lingvistică”, este delimitat față de stilistica „literară” ori „estetică”, specific pentru care, în exegeza românească, tot la

BDD-A26935 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:25 UTC)

nivelul respectiv, nu există precedente. Pentru noutatea abordării, citǎm sublinieri aparţinându-i autorului. Ca ramură a lingvisticii, acest domeniu are ca obiect de studiu „limba, nu stilul, aşadar mijloacele de expresie ale întregii colectivități vorbitoare…; tot materialul lingvistic existent la un moment dat, nu numai particularitățile care urmăresc efecte artistice”, pentru ca, imediat, să trimită la o caracterizare a creatorului acestei stilistici, Charles Bally, rezumată astfel: „stilistica se ocupă cu studiul mijloacelor de expresie ale unei comunități lingvistice din punctul de vedere al conținutului lor afectiv, adică de exprimarea faptelor de sensibilitate prin limbaj şi acțiunea faptelor de limbă asupra sensibilității” (Iordan 1975: 12). Afirmația anterioară în legătură cu originalitatea viziunii de analiză poate fi sprijinită trimițând, de exemplu, pentru comparație şi ținând seama de lucrări de sinteză contemporane cu scrierea lui Iordan, la studii în care accentul este pus pe intenția artistică a „devianților”, cum sunt scriitorii, de către Tudor Vianu (*Arta prozatorilor români*, 1941), respectiv pe valorile limbii ca modelator virtual al creației literare, ca fizionomie estetică şi ca resurse ale exprimării, opțiune a lui D. Caracostea (*Expresivitatea limbii române*, 1942). În ceea ce priveşte epoca ulterioară, ne putem referi apoi la abordarea, tot din altă optică, a lui I. Coteanu, în *Stilistica funcțională a limbii române* (vol. I–II, 1973–1975), însă preocuparea de tip Iordan avea să fie ilustrată mai târziu pe larg, măcar indirect, în studii tematice particulare, de numeroşi lingvişti, în ultimul timp cu reproiectare din perspectiva lingvisticii textului, a pragmaticii.

3.2.3. Prin optica abordării aşa-numitelor „greşeli” ale limbajului, ca şi prin considerarea stilisticii „lingvistice”, Iordan îşi va semna, categoric, despărțirea de „neogramatici”, a căror viziune frecvent reducționistă avea să o prezinte polemic în diferite împrejurări, cum ar fi, de exemplu, şi discuția asupra criticilor pe care i le-a adus Ernst Gamillscheg, privind punctul de vedere adoptat în studiul *Der heutige Stand der romanischen Sprachwissenschaft*, confruntând „idealismul” (inclusiv cel al lui Iordan!) cu „pozitivismul”, primul considerat „ignoranță şi superficialitate”, iar cel de al doilea „contrariul”, adică „pregătirea temeinică şi cu adevărat ştiințifică”, separare cotată de Iorgu Iordan drept o „ecuație simplistă” (Iordan 1932: IV–VI).

3.3. În ceea ce priveşte prima categorie de lucrări ale savantului [A], le avem în vedere pe cele care au ca obiect toponimia românească şi evoluția lingvisticii romanice. Din această categorie, am trimis, în treacăt, la lucrarea ambiționând, inițial (prin *Die rumänische Ortsnamenforschung*, respectiv prin *Rumänische Toponomastik*), cunoaşterea realităților lingvistice ale limbii române de către lingvişti străini. Deoarece acestei preocupări, finalizate, în 1963, prin publicarea volumului *Toponimia românească*, îi este consacrat un articol aparte în volumul de față al „Anuarului de lingvistică şi istorie literară” (Daniela Butnaru, *Iorgu Iordan, toponimist*), ne permitem să ne oprim la cea de a doua preocupare adusă în discuție

BDD-A26935 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:25 UTC)

mai sus, cea având caracter de sinteză asupra unui domeniu al lingvisticii pe plan european, ca direcție originală de cercetare Iordan: lingvistica romanică.

4. Iorgu Iordan, romanist

4.0. Punctul de vedere Iordan în ceea ce priveşte evoluția romanisticii a fost considerat ca unul important, de la articolul de început, *Der heutige Stand…*, la prima redactare extinsă în limba română, *Introducere în studiul limbilor romanice*…, şi continuând cu apariția primei traduceri, în limba engleză, *An Introduction in Romance Linguistics*.

4.1. În legătură cu evaluările făcute de Iordan în aceste lucrări şi-au exprimat acordul, eventual respingerea, numeroşi romanişti care le-au recenzat, printre care, din străinătate (în ordinea aparițiilor numite), Antoine Meillet, W. Meyer-Lübke, Fr. Slotty, Émile Boisack, Ernst Otto; Mario Roques, Manuel de Paiva Boléo, Gerhard Rohlfs, Edouard Bourciez, Matteo Bartoli; Jakob Jud, Wilhelm v. Wartburg, Wilhelm Giese, Eugen Lerch etc. (informații după *Omagiu Iordan*: XVII, XIX, XXII). Evident, această imagine de ansamblu se consolidează paralel cu traducerile care au urmat, adaptate şi aduse la zi, ale *Introducerii*, respectiv ale variantei finale, intitulată *Lingvistica romanică. Evoluție, curente, metode* (1962), aspect abordat anterior. Vom face o scurtă prezentare a conținutului acestui volum, după ediția citată, care cu privire la structură, nu se deosebeşte esențial de *Introducere*; în afară de aducerea la zi a documentației, a sporit considerabil partea de analiză, inclusiv în ceea ce priveşte criteriile de evaluare a curentelor şi a metodelor (însă acest aspect, subliniat în recenziile apărute după publicare, nu face obiectul discuției de față).

4.2. Evoluția lingvisticii romanice a fost proiectată de Iorgu Iordan după un plan general cuprinzând domeniile considerate de autor drept definitorii pentru tema abordată, studiate în patru capitole: [I] *Lingvistica romanică înainte de 1900*; [II] *Şcoala idealistă sau estetică a lui K. Vossler*; [III] *Geografia lingvistică* şi [IV] *Şcoala lingvistică franceză*.

> Față de cuprinsul ultimului capitol, semnalăm faptul că Iorgu Iordan nu numai că a prezentat aici, cu drept de cetate, problema argourilor, dar „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»", revistă al cărei director era, a publicat note de argou românesc (începând din anul 1937), ca şi un cuprinzător articol al elevului său Gavril Istrate, *Noțiunea «femeie stricată» şi terminologia animală* (revista citată, t. XI–XII, 1944–1945), de pionierat în domeniu, prezentând material utilizat de Iordan şi în ediția definitivă a *Stilisticii*. Probabil din pudibonderie, acest titlu nu este menționat de I. Coteanu – I. Dănăilă, *Introducere în lingvistica şi filologia românească. Probleme, bibliografie* (1970), în care sunt însă preluate (la rubrica „Limbaje speciale") titluri din „Buletinul Institutului de Filologie Română…" sau din „Grai şi suflet").

BDD-A26935 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:25 UTC)

Pentru cunoaşterea contribuției lui Iorgu Iordan în domeniul dialectologiei romanice şi româneşti, capitolul cel mai important îl constituie, fără îndoială, cel consacrat geografiei lingvistice, care, în volumul *Lingvistica romanică*…, ocupă şi un spațiu considerabil (Iordan 1962: 149–283). Pentru rememorarea abordării, din perspectiva responsabilității studiului, vom face o scurtă trecere în revistă a cuprinderii. După analize de ordin general în ceea ce priveşte apariția cartografierii lingvistice, cu o secțiune consacrată atlaselor lingvistice din etapa Georg Wenker – Gustav Weigand, Iordan se ocupă de atlasul lui Gilliéron şi de lucrările acestuia de geografie lingvistică (inclusiv de critica teoriilor lui Gilliéron), apoi studiază celelalte lucrări de profil dedicate spațiului lingvistic galo-romanic (de la Millardet, Ch. Bruneau, A. Terracher, Oscar Bloch, la Albert Dauzat), pentru ca, apoi, să consacre analize geografiei lingvistice din Elveția (Heinrich Morph, Louis Gauchat, Karl Jaberg, Jakob Jud, J.U. Hubschmied, W.v. Wartburg). Urmează prezentarea critică a lucrărilor din acelaşi domeniu din Germania şi Austria (Ernst Gamillscheg şi Leo Spitzer, Karl v. Ettmayer), din Catalonia şi Italia (Antoni Griera, Giulio Bertoni, B.A. Terracini). După inventarierea aşa-numitelor „cercetări dialectologice" (de fapt, o bibliografie, comentată, cuprinzând studiile, preponderent onomasiologice, numeroase dintre acestea realizate pe baza unor atlase ori hărți din atlasele lingvistice romanice), autorul revine la atlasele unor areale: atlasul Corsicii (ca o continuare a atlasului lingvistic al Franței), al Cataloniei, atlasul Italiei şi al Elveției meridionale al lui Jaberg şi Jud, ca şi, din nou, cel al Italiei (în proiecția Bartoli – Bertoni – Pellis – Bertoldi), pentru a încheia cu atlasele consacrate teritoriului lingvistic dacoromânesc (Puşcariu – Pop – Petrovici), secțiune (substanțial completată în ediția din 1962 față de prima ediție, cea din 1932) urmată de discuția asupra „geografiei folclorice" şi „neolingvisticii", ca „aplicații ale geografiei lingvistice". De menționat faptul că, pentru toate secțiunile, este prezentată o extrem de cuprinzătoare bibliografie de până la anii '70 şi, de asemenea, faptul că informația şi comentariile sunt profitabil concurente cu cele oferite, de exemplu, de Sever Pop, în *La dialectologie* (două volume, Louvain, 1950), sau de Eugenio Coseriu, începând cu *La geografía lingüistica* (Montevideo, 1956), până la ediția, completată, *Die Sprachgeographie* (Tübingen, 1975), la care aş îndrăzni să adaug, pentru aspecte de actualitate, printre care şi acela al atlaselor plurilingve, o monografie relativ recentă: Dumistrăcel *et al.*, *Ancheta dialectală ca formă de comunicare* (1997).

4.3. Ceea ce impresionează în viziunea Iordan este creditul larg acordat geografiei lingvistice, respectiv atlaselor lingvistice. Citățm, selectiv, unele puncte de vedere: „Ancheta dialectală la fața locului, realizată ştiințific, a dovedit justețea ideii unora dintre marile figuri ale disciplinei noastre, că limba vorbită se prezintă sub aspecte mult mai variate şi mai complexe decât ne lăsau să bănuim cercetările întemeiate pe texte şi făcute în spiritul neogramaticilor. Metoda istorică, aplicată de aceştia, simplifică şi de aceea falsifică, în parte, imaginea pe care ne-o dă despre

BDD-A26935 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:25 UTC)

limbă" (Iordan 1962: 160). Avantajul privind cunoaşterea, specific lucrărilor de geografie lingvistică, este surprins prin caracterizarea atlaselor, una de profundă înţelegere şi de permanentă actualitate: „Atlasul lingvistic ne introduce oarecum în laboratorul graiului viu, punându-ne în situaţia de a asista la munca grea şi obositoare a limbajului omenesc" (*ibidem*). Pe de altă parte, concludentă, pentru viziunea Iordan, este evaluarea sa privind raportul dintre „glosare" şi „atlase", referitor la autenticitatea înregistrării faptelor de limbă proprii graiurilor populare. Punând sub semnul întrebării rezerve ale lui Maurice Grammont, dar mai ales ale lui Leo Spitzer, care, după ce făcuse el însuşi studii de geografie lingvistică, devine, de la un moment dat, adversarul acesteia, considerând că atlasele lingvistice ar „gramaticaliza" şi „standardiza" limba, pe care ar prezenta-o artificial (găsind acelaşi defect şi anchetei dialectale), Iorgu Iordan, fără a nega obiecţii ce nu pot fi ignorate, consideră că a renunţa la atlase în favoarea glosarelor şi dicţionarelor de profil, revenind la ancheta prin corespondenţi, înseamnă a transfera responsabilitatea „autenticităţii" la un nivel oricum mai puţin calificat şi mult mai puţin controlabil (*ibidem*: 238–239; pentru o discuţie mai largă privind problema înregistrării aspectelor gramaticale ale graiurilor, cf. Dumistrăcel *et al.* 1997: 148 şi urm.).

4.4. Pentru a pune în lumină receptivitatea deosebită a lui Iorgu Iordan în ceea ce priveşte valoarea atlaselor lingvistice pentru studiul şi cunoaşterea graiurilor populare şi a vorbirii, reamintim faptul că, de la începuturi, cel puţin în mediul academic românesc, s-au manifestat rezerve faţă de rezultatele cercetării prin lucrări de geografie lingvistică. Ilustrativă în acest sens este, de exemplu, disputa, privind metoda noii discipline şi semnificaţia datelor înregistrate pe hărţi, dintre promotorul realizării *Atlasului lingvistic român*, Sextil Puşcariu, şi creatorul Şcolii lingvistice bucureştene, Ovid Densusianu. Îndată după apariţia, în 1936, a *Prospectului* la *Atlas*, acesta punea sub semnul întrebării, printre altele, afirmaţia primului, după care, datorită lucrărilor de geografie lingvistică, am putea afla şi „că prin centrul Transilvaniei «florilor» li se zice pene..."; or, susţinea Densusianu, „în ce priveşte pene că ar fi sinonim cu «flori», prin centrul Ardealului, din felul cum se exprimă Puşcariu ar reieşi că semnificaţia aceasta ar fi generalizată prin acele părţi; se spune pana, penele («florile») de la pălărie, dar aceasta nu înseamnă că «florilor li se zice pene» orişicând... nu cresc pene pe câmp şi nu se culeg din grădină" (Densusianu 1936: 342). Necunoaşterea lucrurilor în cazul adus în discuţie este sancţionată de Puşcariu nu mai puţin maliţios, considerând „aserţiunea" respectivă drept „gratuită": „Clujenii ştiu – şi fără mărturia Atlasului – că acolo «penele» şi nu «florile» cresc pe câmp şi că grădinarul îţi vinde «pene». Servitorul de la Muzeul Limbii Române, P.P., stropeşte vara în fiecare zi «penele» din grădină". Mai mult, sensul respectiv este atestat şi într-o culegere de folclor (citată): „Pană de măr creţ" (Puşcariu 1936–1938: 403–404). După ce schiţează posibilitatea evoluţiei semantice pană → 'floare' prin etapa 'floare de la pălărie', Puşcariu dezvoltă (*ibidem*: 404–406, 422–424) problema specificului anchetelor dialectale pentru întocmirea unui atlas lingvistic, insistând

BDD-A26935 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:25 UTC)

asupra modului cum trebuie interpretate, obiectiv şi într-o rațională complementaritate cu datele istoriei limbii, informațiile cartografiei lingvistice, puncte de vedere utile şi astăzi, mai ales în varianta actualizată a seriei Puşcariu din DLR (cf. şi Dumistrăcel *et al.* 2015: 65–66).

5. Contribuții ale lui Iorgu Iordan la cunoaşterea graiurilor populare româneşti

5.1. Printre preocupările din epoca ieşeană ale savantului, privind limba actuală, ilustrate convingător şi în legătură cu variația diafazică (la nivelul limbii de cultură), un loc important îl ocupă interesul pentru variația diatopică, prin prezentarea graiurilor populare. Remarcabile, din acest punct de vedere, sunt articolele de analiză şi material, înregistrat după metoda numită mai târziu, de dialectologi, a „anchetatorului-informator" (Romulus Todoran), căci lingvistul se ocupă de realități lingvistice din arealul său natal: *Lexicul graiurilor din sudul Moldovei* (în „Arhiva", 1921) şi *Graiul putnean* (în „Ethos", 1941), privite din perspectiva cadrului general reprezentat de cursurile sale de „Introducere în studiul limbii şi dialectelor româneşti", cu proiecții privind fonetica şi morfologia acestora, cursuri ținute la Universitatea ieşeană începând din anul 1933. Provocarea este fertilă, căci, de fapt, de la aceste studii, completând informațiile şi corectând unele concluzii, avea să pornească G. Ivănescu atunci când, într-un studiu publicat ulterior, de V. Frățilă, *Graiurile din sud-vestul Moldovei*, lansa ipoteza existenței unei vechi comunități lingvistice a graiurilor din nordul (şi nord-estul subcarpatic al) Munteniei, din sudul (şi sud-estul) Transilvaniei şi din sudul (mai precis: în special din sud-vestul) Moldovei, în cadrul unei arii dialectale premergătoare structurii în care se prezintă astăzi „subdialectele" dacoromânei, comunitate lingvistică pe care, cu titlu de ipoteză de lucru, Doina Hreapcă o numeşte „dialect carpatic de sud-est" (Hreapcă 2002–2003: 93; autoarea reia discuția asupra ariei lingvistice numite de Iordan „subdialect moldovenesc sudic"). Apoi, distincții de aceeaşi factură aveau să fie puse în lucru pentru susținerea ideii de „arii verticale" în spațiul dintre Carpați şi Prut ocupat de „subdialectul moldovenesc", spre deosebire de „ariile orizontale", în general cunoscute şi admise (Dumistrăcel *et al.* 2011: 226–231). Dar, în afara articolelor tematice, Iordan s-a referit, curent, la informații vizând graiurile populare, în numeroasele sale note lexicale, etimologice ori semantice publicate de-a lungul anilor, ca să nu mai vorbim de articole în care se ocupă de realități lingvistice ale zonei, din domeniul numelor de locuri (*Toponimie putneană*, articole din anii 1933 şi 1943, publicate în „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»"), dar reflectând şi alte preocupări (de exemplu, *Sufixele* ***-ar*** *şi* ***-aş*** *indicând originea locală*; „Arhiva", 1921; locuitorii din Matca – Tecuci îşi zic *mătcaşi*).

BDD-A26935 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:25 UTC)

5.2. Există însă o zonă aparte a cercetării limbii vorbite ilustrate de Iorgu Iordan. După un început aparținându-i lui Sever Pop, prin articole publicate încă din anii elaborării *Atlasului lingvistic român* I (privind terminologia referitoare la „cal", „târg", „pântece", „măgură" etc. şi, apoi, cu privire la terminologia religioasă românească), o adevărată perspectivă de cercetare, care se va dovedi, de asemenea, inspirată şi fructuoasă, avea să propună Iorgu Iordan prin analiza onomasiologică şi stilistică, într-o sincronie, a materialului oferit de graiurile populare, prin studiul *Les dénominations du „crâne" d'après l'Atlas linguistique roumain* („Bulletin linguistique", 1940), care poate fi considerat un cap de serie rodnic, în ceea ce priveşte preocuparea şi criteriile de analiză, pentru câteva zeci de articole şi studii de profil, începând cu cel semnat de B. Cazacu (*Les dénominations roumaines du foie et des poumons d'après l'ALR*, „Bulletin linguistique", 1941), ambii urmați de Marius Sala, care, pornind de la materialul înregistrat pe hărțile ALR, a lărgit mult viziunea diacronică a cercetării cuvintelor din perspectiva „lucrurilor" (denumiri pentru noțiunile „vătui – cârlan – noaten", „porumb", „unchi" etc.). Selectiv, mai menționăm, cronologic, câțiva autori: Al. Niculescu („copil nelegitim"), Valeriu Rusu („tifos"), Şt. Giosu („guturai"), Rodica Orza („lunile anului"), Pia Gradea („zahăr"), cu extensii asupra unor grupuri terminologice: Vasile Scurtu (terminologia înrudirii), Stelian Dumistrăcel (~ agricolă), Ion Ionică (~ casei). Putem vorbi, de asemenea, de extinderea preocupării, prin studierea, pe baza atlaselor, a unor influențe străine asupra limbii române (G. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, 1969; V. Arvinte, *Die deutsche Entlehnungen in den rumänischen Mundarten – nach den Angaben des Rumänischen Sprachatlasses*, 1971), dar şi pe teme de sociolingvistică (Stelian Dumistrăcel, *Influența limbii literare asupra graiurilor dacoromâne. Fonetica neologismului*, 1978). În egală măsură, trebuie menționată, apoi, particularizarea cercetărilor de profil, prin antrenarea rezultatelor de pe hărțile din seria atlaselor lingvistice româneşti regionale (Victorela Neagoe, terminologia viticolă; Elena Comşulea, ~ cânepii etc.). În toate aceste cazuri, punctul de plecare, adesea invocat, îl reprezintă perspectiva deschisă de studiul mai sus citat, al lui Iorgu Iordan. Ca totdeauna, abordarea acestuia este amănunțită şi aprofundată, materialul lingvistic înregistrat pe hărțile unui atlas lingvistic fiind studiat în complexitatea constituită de ansamblul limbii/vorbirii şi de interacțiunea anchetator – subiectul vorbitor anchetat, prin formularea răspunsurilor.

5.3. Aceste trăsături au fost puse în evidență în special de cele două recenzii-studiu publicate îndată după apariția primelor volume din *Atlasul linguistic român* II (ALR II, seria Petrovici), respectiv din *Atlasul linguistic român* I (ALR I, seria Pop). Impresionează, de la început, considerarea demersului original de geografie lingvistică şi evaluarea punerii lui în operă, trăsături evidențiate, în primul rând, în recenzia la volumul Petrovici, în a cărei introducere se descrie programul şi metodologia unei lucrări caracterizate drept „cu adevărat monumentală" (Iordan

BDD-A26935 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:25 UTC)

1940–1941: 354). Cu rigoare şi cu finețe analitică, sunt consemnate informațiile despre graiurile populare pe care atlasul le oferă în materie de fonetică, morfologie, sintaxă a părților de vorbire, dar mai ales cu privire la lexic, din perspectiva componenței (de exemplu: neologismele „sunt mult mai numeroase decât am fi bănuit, judecând după lipsa de cultură orășenească a maselor populare"; *ibidem*: 375), a semanticii şi a expresivității vorbirii, susținând afirmațiile că („fără înfloriturі stilistice") ne confruntăm cu „o adevărată mină, inepuizabilă" şi cu faptul că „impresia de relativă sărăcie pe care graiurile populare o fac, de obicei, oamenilor culți se dovedeşte absolut neîntemeiată" (*ibidem*: 357). Luând în considerație şi faptul că sunt trecute în revistă şi datele de etnografie şi folclor oferite specialiştilor de hărțile din ALRII/I şi de meticulozitatea analizei (autorul face şi o comparație între înregistrările dintr-o localitate-punct de anchetă din vecinătatea Tecuciului şi propriile sale cunoştințe despre graiul din zona în care a copilărit – „cartierul Focşa", din „partea nord-estică, spre marginea oraşului" Tecuci; *ibidem*: 380–384), nu ne mai impresionează dimensiunea studiului (peste 30 de pagini!). Totuşi, când este cazul, Iordan nu ocoleşte ceea ce considera (adesea cu drept cuvânt) a fi greşeli referindu-se la chestionar şi la desfăşurarea anchetei; citățm câteva observații: în vol. I din ALR I (cuprinzând răspunsuri la întrebări ce se referă la „familie", „naştere", „botez", „copilărie", „nuntă", „moarte"), „sărăcia informațiilor de natură folclorică în legătură cu naşterea, nunta şi înmormântarea surprinde neplăcut; căci materia se pretează, în cel mai înalt grad, la interpretări de acest fel"; „Numeroase întrebări au fost puse, mi se pare, greşit... Ca ardelean (din nordul teritoriului, spre Bucovina), autorul chestionarului a crezut că poate pleca de la numele din graiul său de acasă al noțiunii întrebate" (se prezintă urmările; cf. Iordan 1942: 192, 193). În sfârşit, trebuie să menționăm faptul că savantul, de regulă extrem de parcimonios în evaluări, după ce aduce laude (oricum „neîndestulătoare") directorului proiectului, Sextil Puşcariu, şi celor doi colaboratori „imediați", Sever Pop şi Emil Petrovici, nu ezită să afirme, în concluzii, că „Avem în fața noastră o lucrare cu care se poate mândri ştiința românească şi lingvistica de pretutindeni", care, aspect deosebit de important din perspectiva teoriei limbii şi a dialectologiei generale, reprezintă un „monument închinat graiului matern al mulțimilor anonime" (*ibidem*: 385). Subliniem faptul că de tipul de cunoaştere a lucrurilor prezentată în paragrafele precedente trebuie să ținem seama atunci când Iorgu Iordan s-a pronunțat în dispute privind atlasele lingvistice, de tipul celor de care ne-am ocupat anterior.

6. Un ieşean perpetuu

6.1. De fapt, pentru cercetătorii de la fostul Centru de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor de la Filiala Iaşi a Academiei Române (din anii 1963–1975), Iorgu Iordan a rămas mereu un ieşean. Mai întâi, ca vicepreşedinte al Academiei

BDD-A26935 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:25 UTC)

(între 1958 şi 1966), a „vegheat” la constituirea, sub conducerea prof. Gavril Istrate, ajutat de dr. N.A. Ursu, a secţiei de lingvistică a Centrului şi la racordarea tematicii de cercetare a acesteia la proiectele fundamentale de profil ale Academiei, prin colaborarea la *Dicţionarul limbii române* (serie nouă), ca şi la *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni* etc. Apoi, în anii care au urmat, ne vizita şi stătea de vorbă cu noi şi cu profesori de la Catedra de limba română a Facultăţii de Litere de la Universitatea „Cuza” în repetate rânduri, interesându-se de lucrările din planul de cercetare al Centrului şi de publicaţiile noastre de profil, dar invitându-ne să trimitem articole („pe cele mai bune!”) şi la revistele de la Bucureşti. Îmi amintesc că, într-o după-amiază, având o întâlnire cu el, pe când Centrul funcţiona în clădirea situată pe atunci numita stradă Karl Marx (astăzi Lascăr Catargi), noi ne adunasem din vreme, iar el însuşi a venit cu cca 20 de minute înainte de ora fixată pentru a ne anunţa că, pentru discuţii, va întârzia o jumătate de oră (intervenise ceva în programul său de la Iaşi). Aşadar, trecuse ca să ne prevină şi să se scuze! Când noi, ieşenii, mergeam la Academie, la Bucureşti, ne acorda toată atenţia, îl interesau noutăţile de la noi şi transmitea salutări persoanelor mai apropiate, printre care prof. Gavril Istrate şi N.A. Ursu. În ceea ce priveşte civilitatea şi politeţea mai pot mărturisi faptul că, prin câteva cuvinte, deloc formale, scrise pe cărţi de vizită sau prin scurte scrisori (adesea cu referiri la vreun articol sau la o carte), mulţumea totdeauna pentru felicitările adresate de Sărbători sau la aniversări.

6.2. Pot spune că, personal, am avut o relaţie specială cu… tecuceanul Iorgu Iordan. În cadrul proiectului „*Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova şi Bucovina*”, din reţeaua de puncte a lucrării, mi-am ales ca zonă de anchetă sudul Moldovei (localităţile din jud. Galaţi, Vrancea, sudul jud. Bacău şi Vaslui), aceasta şi pentru a evita, în cursul cercetărilor, mai ales „presiunea” sistemului fonetic al graiurilor din nord, în special a celor din regiunea natală, Suceava. Aflând că fac anchete şi în zona Tecuciului, Iorgu Iordan îşi confrunta cunoştinţele despre graiurile de aici, punându-mi întrebări de tipul „Dar în graiul de la Nicoreşti (ori de la Furceni sau Matca), ce termeni aparte aţi înregistrat?”; „Este prezent *-u* (final)?”: „Pe unde se mai face grădinărit, unde mai sunt «bulgării»?”. De altfel, pe urma unor asemenea provocări, o cercetătoare din echipa mea a studiat derivarea cu sufixul *-aş*(*ă*) în graiurile din sudul Moldovei (Hreapcă 1976), sufix care îl preocupase cândva pe Iordan. Iar în cursul vizitelor la Iaşi, întârzia cercetând hărţile în manuscris ale *NALR. Moldova şi Bucovina*, cu interes asupra rezultatelor anchetelor din sudul Moldovei. În anii senectuţii, invitându-mă chiar la el acasă şi pornind de la discuţii despre realităţi tecucene, Magistrul îşi rememora copilăria şi tinereţea, pentru a ajunge, firesc şi extrem de agreabil, la anii studiilor de la Iaşi (avându-i ca figuri dominante, ştiinţific şi sentimental, pe Alexandru Philippide şi Garabet Ibrăileanu) sau din străinătate, momente având ca punct de plecare un tablou, o carte ori o statuetă pe care mi le arăta. Se întâmpla ca, uneori, la plecarea mea, discuţiile să continue pe când îşi făcea plimbarea obişnuită, destul de târziu în

BDD-A26935 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:25 UTC)

noapte, prin piața învecinată străzii Sofia, unde se afla locuința sa, ca şi pe cele numite „Atena”, „Paris” şi „Roma”, zona clădirilor ambasadelor unor țări străine, vegheate de gherete ale militarilor („Pe aici ne putem plimba fără grijă, suntem păziți!”). Atunci, discuțiile priveau şi relațiile sale cu lingvişti mai tineri din Bucureşti (unii îl atacau!) sau reflexe din presa vremii în legătură cu *Memoriile* sau cu *Dicționarul numelor de familie româneşti* („– Astfel de observații răutăcioase vă...?”; – Bineînțeles că nu mă bucură, dar îmi întrețin interesul pentru viață!”).

7. O permanentă actualitate

Evident, şi sub semnul acestor stări de spirit am prezentat, cititorilor, aspecte importante şi utile, astăzi şi oricând, din opera marelui savant Iorgu Iordan, distins de Academia Română cu statutul de membru al său şi onorând, exemplar, acest statut.

BIBLIOGRAFIE

A. Opera lui Iorgu Iordan[1]

Iordan 1932 = Iorgu Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice. Evoluția şi starea actuală a lingvisticii romanice*, Iaşi, Editura Institutului de Filologie Română.

Iordan 1940–1941 = Iorgu Iordan, [recenzie la] *Atlasul linguistic român*, partea II (ALR II), I, şi *Micul Atlas linguistic român*, partea II (ALRM II), vol. I, de Emil Petrovici, Sibiu–Leipzig, 1940, în „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»”, VII–VIII, p. 354–385.

Iordan 1942 = Iorgu Iordan, [recenzie la] *Atlasul linguistic român*, partea I (ALR I), vol. II, de Sever Pop, Sibiu–Leipzig, 1942, şi *Micul Atlas linguistic român* (ALRM I), vol. II, de Sever Pop, Sibiu–Leipzig, 1942; *Atlasul linguistic român*, partea II (ALRM II), vol. I, *Suplement*, de Emil Petrovici, Sibiu-Leipzig, 1942, în „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»”, IX, p. 191–206.

Iordan 1943 = Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor”*, Iaşi, Institutul de Arte Grafice Alexandru A. Țerek, Mârzescu.

Iordan 1962 = Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție, curente, metode*, Bucureşti, Editura Academiei.

Iordan 1975 = Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române. Ediție definitivă*, Bucureşti, Editura Ştiințifică.

Iordan 1983 = Iorgu Iordan, *Dicționar al numelor de familie româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică.

B. Exegeze diverse, memorialistică

* * * *Omagiu Iordan = Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, Bucureşti, Editura Academiei, 1958.

Bozgan 1998 = Ovidiu Bozgan, *Traiectorii universitare: de la stânga interbelică la comunism*, în Lucian Boia (ed.), *Miturile comunismului românesc*, Bucureşti, Editura Nemira, p. 309–335

Călinescu 1943 = G. Călinescu, *Istoria literaturii române. Compendiu*, Bucureşti, Editura Națională Mecu.

[1] Sunt înregistrate numai lucrările la care se fac trimiteri exprese în textul articolului.

BDD-A26935 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:25 UTC)

Coşeriu 1996 = Eugeniu Coşeriu, *Lingvistica integrală*, interviu cu ~, realizat de Nicolae Saramandu, Bucureşti, Editura Fundației Culturale Române.
Densusianu 1936 = O[vid] D[ensusianu], recenzie la *Prospectul* „Atlasului linguistic român", în „Grai şi suflet", VII, p. 341–344.
Dumistrăcel *et al.* 1997 = Stelian Dumistrăcel, în colaborare cu Doina Hreapcă şi Ion-Horia Bîrleanu, *Ancheta dialectală ca formă de comunicare*, Iaşi, Editura Academiei Române.
Dumistrăcel *et al.* 2011 = Stelian Dumistrăcel, Doina Hreapcă, Luminița Botoşineanu, *De la atlasul lingvistic național la atlasele regionale: semnificația diferențelor*, în *Studii de dialectologie, istoria limbii şi onomastică. Omagiu Domnului Teofil Teaha*, Bucureşti, Editura Academiei Române, p. 219–242.
Dumistrăcel *et al.* 2015 = Stelian Dumistrăcel, Doina Hreapcă, Luminița Botoşineanu, *Lucrările româneşti de geografie lingvistică şi* ***Dicționarul limbii române*** *al Academiei: oferta lexicografică a materialului necartografiat şi problema „literarizării"*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", LV, p. 19–72.
Hreapcă 1976 = Doina Hreapcă, *Derivate cu sufixul* ***-aş(ă)*** *în graiurile din sudul Moldovei*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", XXV, p. 121–132.
Hreapcă 2002–2003 = Doina Hreapcă, *Statutul lingvistic al sudului Moldovei. Ipoteza unui vechi „dialect carpatic de sud-est"*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", XLII–XLIII, p. 87–102.
Mangu 1962 = Valeriu Mangu, *De vorbă cu Iorgu Iordan*, Bucureşti, Editura Minerva.
Puşcariu 1936–1938 = Sextil Puşcariu, *Pe marginea cărților* (VI), în „Dacoromania", IX, p. 403–446.

IORGU IORDAN: RESEARCH DIRECTIONS IN ROMANIAN LINGUISTICS

ABSTRACT

During the Iaşi period of his research activity (1926–1946), the great Romanist Iorgu Iordan has innovated by overcoming the Neogrammarian "positivism". This orientation was manifested, especially through his vision on the way Romanistics' evolution was being studied (*Introduction to the Study of Romance Languages*…, 1932, a work which had been translated and adapted in many foreign languages) and through the interest for the present forms of spoken Romanian, such as phonetics, morphology, syntax and vocabulary following the tendencies shown in the language use (*Contemporary Romanian. A Grammar of 'Mistakes'*, 1943). The same vision is also perceived in his research of "linguistic" stylistics following the general model designed by Ch. Bally in opposition with traditional stylistics called "literary" (*The Stylistics of Romanian*, 1944). The author also emphasizes Iorgu Iordan's interest to researching the Romanian subdialects, envisaged through the development of linguistic geography, and the general image due to linguistic atlases.

Keywords: *Neogrammarian positivism*, *Romanistics*, *linguistic stylistics*, *subdialects*, *linguistic geography*, *linguistic atlases*

BDD-A26935 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 21:49:25 UTC)